

УДК 376-056.36-053.5:316.62

DOI 10.32626/2413-2578.2024-23.34-53

О. ВЕРЖИХОВСЬКА

<https://orcid.org/0000-0001-9342-0896>

Л. ТУКАЛО

<https://orcid.org/0009-0003-8258-7166>

РОЗВИТОК ТА КОРЕКЦІЯ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Відомості про авторів: **ВЕРЖИХОВСЬКА Олена**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема розвитку, навчання та виховання дітей різного віку з інтелектуальними порушеннями, психолого-педагогічні основи корекції інтелектуальних порушень засобами освіти (навчально-виховної та корекційно-розвиткової роботи) у цієї нозології дітей. **ТУКАЛО Любов**, асистент вчителя комунального закладу, ліцею № 2 Хмельницької міської ради, вчитель-дефектолог Комунального закладу загальної середньої освіти, ліцею № 4 імені Павла Жука Хмельницької міської ради. У колі наукових інтересів: розвиток соціально-побутового орієнтування в учнів з інтелектуальними порушеннями, з особливими освітніми потребами.

Contact : **VERZHIOVSKA Olena**, PhD of pedagogical, associate professor of the department of psycho-medical-pedagogical foundations of correctional work in Kamynets-Podilsky National Ivan Ogienko University, Kamynets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: the problem of development, education and upbringing of children of different age with intellectual disabilities, psychological and pedagogical bases of correction of intellectual disabilities by means of educational work in this nosology of children. **TUKALO Lyubov**, assistant teacher of the communal institution, Lyceum No. 2 of the Khmelnytskyi City Council, special education teacher of the Communal Institution of General Secondary Education, Lyceum No. 4 named after Pavel Zhuk of the Khmelnytskyi City Council. In the circle of scientific interests: the development of social and everyday orientation in students with intellectual disabilities, with special educational needs.

Відомості про наявність друкованих статей: **1. Kucherenko, I., Raievska, Y., Verzhiovskaya, O., Hnoievska, O., & Savitskaya, M. (2024).**

Building Reading Skills in Junior Schoolchildren with Autism Spectrum Disorders in the Context of Inclusive Education. International Electronic Journal of Elementary Education, 16(3). Retrieved from <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/2187> . 2.

Verzhikhovska, O. Practice and innovations of inclusive education at school Larysa V.Kozibroda, Oksana P. Kruhlyk, Larysa S. Zhuravlova, Svitlana V.Chupakhina, Olena M. Verzhikhovska. International Journal of Higher Education, Vol. 9, No. 7 (Special Issue), 2020. P176-187. <https://www.iejee.com/index.php/IEJEE/article/view/2187> . 3.

Verzhikhovska, O., Raievska, Y., Bielova Psychological and pedagogical support of moral education in junior handicapped children edulearn19 // 11th International Conference on Education and New Learning Technologies 11th International Conference on Education and New Learning Technologies. O.Palma, Spain. July 1-3, 2019. <https://library.iated.org/view/VERZHYNHOVSKA2019PSY> . 4.

Вержиховська О. М. Корекція порушень структури особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями // *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць*. вип.17 / за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С.45-54. <https://aqce.com.ua/vipusk-n17-2021/> . 5.

Утьосов Я.А., Утьосова О.І., Вержиховська О. М. Експериментальне дослідження стану сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями // *Актуальні питання корекційної освіти: зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Педагогічні науки* / за ред. О.В. Гаврилова, М.К. Шеремет, Кам'янець-Подільський, 2022. Вип. 20. С. 147–163. <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2022-20.137-153> . 6.

Вержиховська О., Тукало Л. Особливості розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з порушеннями інтелекту. Вісник Кам'янець – Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В. Гаврилова. Вип.14. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022.422с. С.117-125.

Вержиховська О., Тукало Л. Розвиток та корекція словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. У статті подано теоретико-практичний аналіз вивчення особливостей розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. З'ясовано, що дві треті дітей цієї групи (66,67%) показали середній рівень його розвитку. Якісна характеристика цих дітей показала їхнє не знання, поверхове

перетворення інформації на не сталі знання та структури з обмеженим використанням мовленнєвого супроводу за умови постійної допомоги корекційного педагога. Позитивним було виділено те, що школярі бажають самостійно здійснювати спроби робити нескладний аналіз і синтез, поверхове узагальнення та порівняння під час вивчення предметів чи об'єктів, їхнє абстрагування та елементарну оцінку. Це вони завжди виконують із вагомими помилками, які самостійно не виявляють і не виправляють. Встановлено, що розвиток цього процесу засобами навчальних і корекційно-розвиткових занять можливий за таких психолого-педагогічних умов : запровадження на уроках і корекційно-розвиткових заняттях перцептивних вправ, що сприятимуть розвитку структурних одиниць словесно-логічного мислення; підбір практичних вправ на розвиток словесно-логічного мислення з врахуванням рівня допустимого виконання їх дітьми; впровадження індивідуального та диференційованого підходу у процесі здійснювання вправ; правильного застосування психолого-педагогічного забезпечення на уроках та під час корекційно-розвиткових занять при врахуванні провідної діяльності молодших школярів, що окреслює напрямок розвитку їхнього словесно-логічного мислення.

Ключові слова: мислення, словесно-логічного мислення, розвиток, корекція, учні 4 класу, інтелектуальні порушення, нормотиповий розвиток, освіта, навчання, виховання, корекція.

Verzhikhovska O., Tukalo L. Development and correction of verbal and logical thinking in younger schoolchildren with intellectual disabilities. The article presents a theoretical and practical analysis of the study of the peculiarities of the development of verbal and logical thinking in younger schoolchildren with intellectual disabilities. It was found that two-thirds of the children of this group (66.67%) showed an average level of its development. When qualitatively characterizing such children, their main characteristics were singled out, in particular: superficial acquisition and transformation of information into unstable knowledge and structures with limited use of speech support under the condition of constant assistance of a correctional teacher. It was highlighted as positive that schoolchildren want to independently make attempts to make simple analysis and synthesis, superficial generalization and comparison during the study of subjects or objects, their abstraction and elementary evaluation. They always do this with serious mistakes that they do not detect and correct on their own. Only during joint activities with a corrective teacher, with the help of a visual and verbal model, they can, not always correctly and repeatedly, perform the suggested exercises and correct their own mistakes, although the vast

majority of children do this unconsciously and under the persistent guidance of an adult. It has been established that the development of this process by means of educational and corrective and developmental classes is possible under the following psychological and pedagogical conditions: the introduction of perceptual exercises in lessons and corrective and developmental classes that will promote the development of structural units of verbal and logical thinking; selection of practical exercises for the development of verbal and logical thinking, taking into account the level of acceptable performance by children; implementation of an individual and differentiated approach in the process of carrying out exercises; correct application of psychological and pedagogical support in lessons and during corrective and developmental classes, taking into account the leading activity of younger schoolchildren, which outlines the direction of development of their verbal and logical thinking. It has been proven that the development of verbal and logical thinking in 4th grade students with intellectual disabilities is very difficult, that is why the conditions we have singled out cannot sufficiently eliminate their leading deficiency, but they are aimed at improving their personal and psychophysical development, which contributes to the formation of constant adaptation processes and the corresponding level of their socialization.

Key words: thinking, verbal and logical thinking, development, correction, 4th grade students, intellectual disabilities, normative development, education, training, education, correction.

Постановка проблеми. Інтенсивний та постійно змінний розвиток суспільства потребує вдосконалення усіх ланок освіти молодших школярів. Суттєвим, при цьому, виступає всебічний розвиток психічних та пізнавальних процесів, усіх ланок особистості дитини. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Концепції «Нова українська школа» прописано, що на початковій ланці освіти провідним видом освітньої діяльності виступає навчальна, а це потребує відповідного рівня розвитку мисленнєвих та мовленнєвих процесів, які у сукупності об'єднуються та проявляються в складових словесно-логічного мислення. Словесно-логічне мислення необхідно учням при вирішенні усіх ситуацій, що потребують висловлення власної думки, міркування за допомогою вербалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне вивчення питання розвитку словесно-логічного мислення у дітей з НР показало, що дослідники його розкривають за такими напрямками, зокрема: змістове наповнення, характеристика та відмежування понять «мислення», «наочно-образне мислення» та

«словесно-логічне мислення» (М. Варій, Т. Дуткевич, Г. Костюк, І. Пасічник); взаємозалежність мислення і мовлення у розвитку дитини (В. Волошина, Т. Довгалюк, Л. Калмикова, Г. Калмиков, І. Лапшина); аналіз і взаємозв'язок структурних категорій мисленнєвого процесу, різних видів мислення, зокрема складових словесно-логічного мислення (О. Іванюта, Н. Латиш, Н. Листопад); вплив словесно-логічного мислення на розвиток навчальної діяльності, як провідного виду діяльності молодших школярів (Г. Балл, Л. Коняєва, Г. Костюк); взаємозв'язок становлення у дітей психічних пізнавальних процесів, зокрема мисленнєвих і мовленнєвих, з регулюванням у них різних видів діяльності (Н. Волянчук, Г. Ложкін); взаємозв'язок розвитку психічних, пізнавальних процесів із словесно-логічним мисленням (Л. Коняєва, С. Котловий, Н. Романько, Т. Сидорчук); вплив словесно-логічного мислення на розвиток особистості молодших школярів, їхню подальшу соціалізацію (І. Бех, В. Зливкова, Г. Коберник, С. Кузікова, С. Максименко); характеристика різних напрямків і методик вивчення словесно-логічного мислення у молодших школярів (А. Бондар, Л. Борщевська, Т. Ілляшенко, В. Мілінчук, А. Обухівська, Н. Стадненко, Т. Третяк); розвиток словесно-логічного мислення в освітньому (навчально-розвитковому та виховному) процесі (А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пехота, Т. Яновська); психолого-педагогічне забезпечення розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів (І. Любченко, В. Малахова, Н. Сverdлик, Н. Фалько).

Теоретико-практичний аналіз розвитку словесно-логічного мислення у дітей з інтелектуальними порушення дозволив нам виокремити такі напрями його вивчення, зокрема: особливості розвитку структурних компонентів мисленнєвої діяльності, різних видів мислення, складових словесно-логічного мислення у дітей з інтелектуальними порушення (Х. Іванова, І. Розіна); вплив і взаємозв'язок у розвитку мовлення та мислення дітей з інтелектуальними порушення (Г. Блеч, О. Вержиховська, Е. Данільченко, В. Левицький); своєрідність взаємозв'язку у розвитку психічних пізнавальних процесів і регуляції різних видів діяльності у дітей з інтелектуальними порушення (М. Матвєєва, Л. Рибченко, С. Трикоз, О. Хохліна); особливості, динаміка, взаємозалежність і наступність у розвитку психічних пізнавальних процесів і словесно-логічного мислення у дітей з інтелектуальними порушення (Ю. Ковальчук, О. Мазяр, М. Матвєєва, Г. Обухівська, Н. Стадненко); вплив словесно-логічного мислення на становлення особистісної та емоційно-вольової сфери учнів з інтелектуальними порушення

початкової ланки освіти, їхню подальшу інтеграцію, адаптацію та соціалізацію (І. Бех, А. Бондар, В. Бондар, О. Вержиховська, О. Гаврилов, В. Синьов, В. Тарасова); особливості вивчення словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення (Л. Борщевська, Т. Ілляшенко, А. Обухівська, Н. Стадненко); своєрідність впливу словесно-логічного мислення на розвиток навчальної діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушення (О. Гаврилов, І. Єременко, С. Миронова, М. Матвеєва, М. Ярмаченко); особливості впливу навчальної діяльності на розвиток, формування та корекцію словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення (Т. Докучина, Л. Прядко, О. Фурман); розвиток, формування та корекція словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення в освітньому (навчально-розвитковому та виховному) процесі (А. Висоцька, В. Кобильченко, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна); психолого-педагогічне забезпечення розвитку, формування та корекції словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення (І. Войтюк, В. Бондарь, І. Брусенська, Т. Жук, В. Засенко, Н. Макаруч, С. Миронова, О. Чеботарьова).

Розвиток словесно-логічного мислення в учнів з інтелектуальними порушення проходить аналогічні етапи становлення, що і у їхніх однолітків з нормотиповим розвитком (НР), але цей процес ускладнений порушеннями пізнавальної діяльності та активності у них, зокрема особливостями їхнього психофізичного розвитку. Саме тому, діти початкової ланки освіти з інтелектуальними порушення виказують не повну та обмежену сформованість усіх складових цього процесу, що негативно впливає на рівень отримання ними знань і практичне використання в різних видах діяльності та позначається на їхній подальшій адаптації та соціалізації.

Мета статті полягає у теоретичному та практичному вивченні особливостей розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Мислення як психічний пізнавальний процес сприяє розвитку у дітей умінь здійснювати аналіз і синтез уявлень і понять; навичок систематизації, порівнювання, класифікації та узагальнення знань; умінь проведення осмисленого оцінювання реальних ситуацій, з якими вони зустрічаються у мікро- та макро- середовищі.

Одним із видів мислення, яке розвивається в учнів початкової ланки освіти у процесі навчання, як провідного виду діяльності цього

віку, виступає словесно-логічне мислення. Воно здійснюється шляхом мисленневих операцій (аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, порівняння), які супроводжуються мовленням і виявляється у формі осмисленого міркування. Розвиток узагальненої структури та складових словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення проходить з урахуванням особливостей вікового, психофізіологічного та психофізичного розвитку цієї нозології дітей, зокрема низка порушень у пізнавальній діяльності й активності, інтелектуальній сфері викликає порушення у розвиткові усіх видів їхньої діяльності, що відображається і на мисленневій діяльності зокрема[2].

Уповільнення у розвиткові словесно-логічного мислення у дітей залежить від обмеженого, звуженого та порушеного формування процесу сприймання, його темпу й обсягу, предметності та цілісності, що виступає елементарною стадією розвитку знань про соціум та довкілля; взаємовпливу обмеженого рівня уявлень і понять у дітей і недорозвитку довольного сприймання, які формують не повне відчуття й аналіз предметів, що позначається на загальному зниженні мовленнєвого та мисленнєвого розвитку; не достатньо стійкого та зосередженого, низького рівня обсягу, коливання та розподілу усіх видів уваги, яке впливає на вибірковість, цілеспрямованість і динамічність у становленні усіх психічних і пізнавальних процесів, що знижує сенсорний, руховий і інтелектуальний вплив на формування словесно-логічного мислення; обмеженого та порушеного розвитку мнемічних процесів (запам'ятовування, збереження, відтворення та забування), що знижує формування процесів уявлення і мовлення, від яких у подальшому залежить рівень розвитку словесно-логічного мислення у дітей, що призводить до зниження не лише розумового розвитку дітей, але й їхньої подальшої адаптації та соціалізації в різних видах діяльності; взаємовпливу між загальним недорозвитком мовлення та розумовими процесами, що створює труднощі у розвитку словесно-логічне мислення та позначається на затримці у формуванні не лише усіх психічних пізнавальних процесів, але й, передусім, на формуванні особистісної сфери дітей під час різних видів діяльності, їхньої адаптації, інтеграції та соціалізації.

Всебічний особистісний розвиток молодших школярів з інтелектуальними порушення (ІІ) ефективно проходить при взаємозв'язку та взаємозалежності усіх компонентів освітнього (навчально-розвиткового та виховного) процесу[6]. Корекційні педагоги враховують психофізіологічні, вікові, індивідуальні та диференційовані особливості дітей під час розвитку особистісної

сфери, пізнавальних процесів, зокрема словесно-логічного мислення, засобами психолого-педагогічного забезпечення.

Корекційний педагог сприяє розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з порушеннями інтелекту, використовуючи зацікавлення, підтримку та стимуляцію їхньої пізнавальної активності та пізнавальної діяльності, що дає змогу розвинути у них уміння осмисленого та поетапного виконання практично-творчої діяльності. Правильна організація педагогічної роботи з розвитку психічних функцій і пізнавальної діяльності сприяє покращенню рівня розвитку знань дітей про соціальний досвід, що дозволяє розвинути усі мисленнєві операції (аналіз, синтез, систематизація, класифікація, порівняння та узагальнення) та сформувати навички осмисленого мовленнєвого супроводу виконуваної діяльності, а це підвищує рівень розвитку словесно-логічного мислення у них[5; 8].

Розвиток пізнавальної діяльності сприяє покращенню таких психічних пізнавальних процесів, як мовлення та мислення, які виступають основою розвитку умінь і навичок словесно-логічного. У освітньому процесі корекційний педагог розвиває структурні одиниці словесно-логічного мислення, зокрема найбільше звертає увагу на формування умінь осмисленого міркування та усвідомленого аналізу і порівняння об'єктів довкілля у вербальному плані, навичок поетапного встановлення причинно-наслідкових зв'язків[9].

Під час становлення особистісної, емоційно-вольової, мотиваційної та поведінкової сфери у молодших школярів з ІІ паралельно проходить розвиток і словесно-логічного мислення, яке надалі підвищує рівень їхньої подальшої інтеграції, адаптації та соціалізації [1]. При цьому корекційний педагог прагне використовувати не лише форми, методи, засоби та методичні прийоми, але й робить акцент на корекційно-розвиткових можливостях різних видів діяльності, передусім навчальної, щодо розвитку словесно-логічного мислення, що дає змогу підвищити життєву чи соціальну компетенцію молодших школярів з ІІ, сприяє розвиткові практичного життєвого досвіду, умінь осмислено вирішувати будь які життєві ситуації, логічно підбирати найкращі шляхи подолання різних проблем.

Обговорення практичного вивчення. Методика вивчення словесно-логічного мислення у молодших школярів з ІІ нами була розроблена на базі врахування психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей учнів 4 класу, зони їхнього найближчого та актуального розвитку. Під час обґрунтування та розроблення

методики нами було адаптовано та підібрано вправи з експрес-методики діагностики відхилень у розумовому розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку авторів Н. Стадненко, Т. Іляшенко, Л. Борідевської та А. Обухівської [7]. Подана методика передбачала наступні етапи : вивчення просторового орієнтування та рівня прояву просторових уявлень (методика «Дошка Сегена»; методика «Побудуй будинок з геометричних фігур» (адаптоване завдання № 2 «Будиночок»); вивчення рівня прояву узагальнення предмету за спільною ознакою (методика «Знайди зайвий предмет» (адаптоване завдання методики №6 «Четвертий зайвий»); вивчення рівня сформованості словесно-логічного мислення на основі аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення наочного матеріалу на рівні сприймання зі сторони практичної діяльності (перцептивні дії) (вправа «Додай необхідну фігуру»); вивчення здатності словесно пояснювати та наочно виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки у зображених ситуаціях (вправа «Що так, а що ні» (адаптоване завдання методики №10 «Нісенітниця»). На кожному етапі методики було визначено мету, описано зміст, розроблено інструкцію виконання вправ, виокремлено рівні очікуваної для дитини допомоги, описано роздаткові словесні матеріали та взірці, які чітко розкриті у додатках. При обґрунтуванні та описі методики емпіричного вивчення словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та для опису її подальших статистичних показників ми розробили власні узагальнені рівні прояву вище означеного психічного процесу (високий, достатній, середній та низький), які чітко описали згідно до змістового наповнення словесно-логічного мислення та відповідно до змісту вправ, які ми включили в методику.

Методика емпіричного вивчення включає наступні етапи :

➤ вивчення просторового орієнтування та рівня прояву просторових уявлень (методика «Дошка Сегена»; методика «Побудуй будинок з геометричних фігур» (адаптоване завдання № 2 «Будиночок» [7]);

➤ вивчення рівня прояву узагальнення предмету за спільною ознакою (методика «Знайди зайвий предмет» (адаптоване завдання методики №6 «Четвертий зайвий» [7]);

➤ вивчення рівня сформованості словесно-логічного мислення на основі аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення наочного матеріалу на рівні сприймання зі сторони практичної діяльності(перцептивні дії) (вправа «Додай необхідну фігуру»);

➤ вивчення здатності словесно пояснювати та наочно виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки у зображених ситуаціях

(вправа «Що так, а що ні» (адаптоване завдання методики №10 «Нісенітниця» [7]).

1 етап. А. Методика «Дошка Сегена».

Мета завдання: проведення просторового вивчення фігур, виявлення ідентичні форми фігур, шляхом їхнього аналізу.

Зміст завдання : заповнення різних за формою заглиблень у дошці належними фігурами та словесне оформлення етапів виконання завдання.

Інструкція виконання завдання: «Діти, уважно подивіться і послушайте, перед Вами знаходиться дошка з отворами, вона вже заповнена фігурами, подивіться уважно на них. Тепер, я висипаю фігури з дошки на стіл, а Ви повинні правильно заповнити її, як було до цього, зрозуміло? Ми починаємо».

Рівень передбачуваної допомоги :

➤ педагог показує дитині фігурку та вивчає разом із нею її форму та частини, акцентуючи увагу на словесне оформлення предмету;

➤ педагог просить дитину словесно описати фігурку, її форму та частини;

➤ педагог радить дитині подивитися отвір та разом із нею радиться про те, яка фігурка може підійти до цього заглиблення;

➤ педагог радить дитині подивитися отвори та разом із нею поставити фігурки;

➤ педагог по черзі бере фігуру та показує на її схожість із отвором на дошці, кладе її в отвір, вказуючи на подібність отвору та фігурки;

➤ педагог працює разом з дитиною, бере фігурку і допомагає підібрати отвір, потім забирає і просить повторити самостійно;

➤ педагог працює разом з дитиною, бере аналогічну фігурку і допомагає підібрати отвір, потім забирає і просить повторити самостійно;

➤ педагог ставить одну фігурку в отвір, а дитина іншу, отже вони працюють послідовно та по черзі виконують завдання.

Б. Методика «Побудуй будинок з геометричних фігур» (адаптоване завдання № 2 «Будиночок» [7]).

Мета завдання: проведення просторового вивчення геометричних фігур, складання з поданих геометричних фігурок будинка за взірцем.

Зміст завдання : будівництва на аркуші паперу з вирізаних кольорових геометричних фігурок будинка за наочним та словесним взірцем.

Інструкція виконання завдання: «Діти, подивіться на взірць та побудуйте такий самий будинок на своєму аркуші паперу з різнокольорових геометричних фігурок, які знаходяться перед Вами. Ми починаємо».

Рівень передбачуваної допомоги :

- педагог разом із дитиною пригадує кольори геометричних фігур;
- педагог разом із дитиною згадує геометричні фігури, їх розмір та форму;
- педагог словесно проговорює кожен будинок і показує її місце на аркуші паперу;
- педагог вказує дитині на помилки і методом примірювання просить їх виправити самостійно;
- педагог аналізує помилки дитини і разом із ним, за допомогою примірювання та словесного поетапного аналізу, виправляє їх;
- педагог прикладає частини до поданого наочного взірця і проговорює поетапність роботи;
- педагог сумісно з дитиною складає будинок за взірцем;
- педагог ставить одну частину будинка, а далі просить дитину поставити іншу за взірцем;
- педагог пропонує дитині самостійно скласти будинок за наочним взірцем та словесним супроводом.

2 етап. Методика «Знайди зайвий предмет» (адаптоване завдання методики №6 «Четвертий зайвий» [7]).

Мета завдання: узагальнення предмету та змістового його оформлення за спільною ознакою, абстрагування від несуттєвих ознак, які подані за наочним взірцем.

Зміст завдання : об'єднання об'єктів за загальною суттєвою ознакою, виключення об'єкту, який не підходить до поданої ознаки.

Інструкція виконання завдання: «Ви бачите чотири малюнки, із них три мають спільну ознаку, підходять до однієї групи, а один відрізняється від них. Виокреми цей малюнок, розкажи чому він не підходить до інших. Отож, почнемо порівнювати намальовані предмети, добре? Також поясни, що спільного на інших малюнках».

Рівень передбачуваної допомоги:

- педагог за допомогою навідних запитань просить дитину розповісти про те, що зображено на кожному окремому малюнку, пояснити призначення предметів;

- педагог, задаючи запитання, просить дитину розповісти про те, що зображено на малюнках, пояснити спільне та відмінне у предметах;
- педагог за допомогою навідних запитань просить дитину відкласти малюнки, які мають узагальнену суттєву ознаку, пояснює це дитині, якщо вона не може зрозуміти;
- педагог, задаючи запитання, просить дитину відкласти малюнок, який має узагальнену суттєву відмінність від інших, пояснює це дитині, якщо вона не може зрозуміти;
- педагог виконує завдання разом з дитиною, використовуючи наочне підкріплення та словесне пояснення, коли це потрібно;
- дитина самостійно виконує завдання, педагог вказує на помилки, при необхідності, допомагає їх виправити.

3 етап. Вправа «Додай необхідну фігуру».

Мета завдання: виявлення рівня прояву словесно-логічного мислення на рівні сприймання зі сторони практичної діяльності (перцептивної дії), зокрема вирішення перцептивної задачі з фігурами.

Зміст завдання : на основі аналізу, синтезу, абстрагування та узагальнення намальованих фігур, на рівні сприймання, при вирішення перцептивної задачі, слід доставити фігуру, якої немає у рядку. При цьому іде поступове ускладнення завдання за допомогою зміни місця розташування фігури в рядочку, а також при додаванні кількості обраних фігур.

Інструкція виконання завдання: «Діти, Ви бачите фігури, Вам потрібно додати одну із них у рядок де її немає або створити свої послідовні рядки фігур, які не повинні повторюватися».

Рівень передбачуваної допомоги :

- педагог аналізує з дітьми фігури, їх призначення, форму та колір;
- педагог показує наочний взірць виконання завдання і словесно його пояснює;
- педагог разом з дитиною виконує завдання за наочним взірцем та словесною інструкцією;
- дитина виконує самостійно завдання, а педагог вказує на помилки, які вона виправляє самостійно;
- дитина виконує самостійно завдання, а педагог вказує на помилки, які вона виправляє разом із ним.

4 етап. Вправа «Що так, а що ні» (адаптоване завдання методики №10 «Нісенітниця» [7]).

Мета завдання: з'ясувати здатність словесного пояснення та наочного виділення причинно-наслідкових зв'язків у наочних ситуаціях.

Зміст завдання : дитина повинна побачити нісенітниці в зображених ситуаціях.

Інструкція виконання завдання: «Діти, Ви бачите малюнки на яких зображені різні ситуації, Ви повинні пояснити чи так буває у житті чи ні?»

Рівень передбачуваної допомоги :

- педагог за допомогою навідних запитань запитує дитину, що вона бачить на малюнці;
- педагог з дитиною аналізує окремі об'єкти та їхні дії, що зображені на малюнці;
- педагог з дитиною аналізує усі явища, які зображені на малюнці;
- педагог задає навідні запитання, які звертають увагу дітей на несумісність зображених явищ з реальністю;
- педагог пояснює дитині несумісність зображених явищ з реальністю.

Для якісного та кількісного аналізу усіх етапів методики нами було розроблено узагальнені рівні сформованості словесно-логічного мислення у молодших школярів.

У процесі проведення аналізу результатів констатувального етапу дослідження ми описали узагальнені за усіма етапами рівні сформованості словесно-логічного мислення в учнів 4 класів з ПІ та НР, результати кількісного узагальнення представлено у таблиці 1 та 2 та на рисунку 1.

Якісний аналіз методики емпіричного вивчення рівня сформованості словесно-логічного мислення в учнів 4 класів показав, що переважна більшість дітей з ПІ (66,67%) мають середній рівень цього показника. Зокрема, характерним для них є поверхове набуття та перетворення інформації щодо знання конструкції з використанням словесних засобів за постійною підтримкою педагога. При цьому корекційний педагог надає постійну допомогу дітям у вигляді проведення демонстрації взірців, у процесі використання проб щодо перцептивної діяльності, при виконанні етапів завдань. Діти самостійно роблять спроби опрацювати елементарний аналіз і синтез, узагальнення та порівняння, абстрагування та просту оцінку предмету, персонажу або дії, переважно із суттєвими помилками, які самостійно не бачать і не виправляють. Аналіз і виправлення помилок

проходить сумісно із педагогом за допомогою використання диференційованих форм словесної та зорової підтримки.

Таблиця 1

Узагальнений аналіз рівня сформованості словесно-логічного мислення в учнів 4 класів з ПІ та НР за усіма етапами методики (подано у %)

Рівні	Учні з ПІ 4 класу (%)	Учні з НР 4 класу (%)
Узагальнений аналіз рівня сформованості просторового орієнтування та просторових уявлень за методиками «Дошка Сегена» та «Побудуй будинок з геометричних фігур» в учнів 4 класу з ПІ та НР		
Високий	-	87,50
Достатній	-	12,50
Середній	66,67	-
Низький	33,33	-
Порівняльний аналіз емпіричного дослідження рівня сформованості узагальнення предмету за спільною ознакою в учнів 4 класів за вправою «Знайди зайвий предмет»		
Високий	-	100
Достатній	8,33	-
Середній	75,00	-
Низький	16,67	-
Порівняльний аналіз емпіричного дослідження рівня сформованості словесно-логічного мислення за вправою «Додай необхідну фігуру» в учнів 4 класів з ПІ та НР		
Високий	-	83,33
Достатній	-	16,67
Середній	66,67	-
Низький	33,33	-
Порівняльний аналіз емпіричного дослідження рівня сформованості вивчення здатності словесно пояснювати та наочно виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки у зображених ситуаціях за вправою «Що так, а що ні» в учнів 4 класів з ПІ та НР		
Високий	-	91,67
Достатній	-	8,33
Середній	58,33	-
Низький	41,67	-

При цьому діти переважно виявляють позитивні емоції до наданого виду діяльності; можуть, за навідними запитаннями, дати обмежену назву предметів з якими вони працювали та виказують

обмежений мовленнєвий опис поодиноких власних дій, але не змісту діяльності.

Таблиця 2

Узагальнений порівняльний аналіз рівня сформованості словесного-логічного мислення в учнів 4 класів з ПІ та НР (подано у %)

Рівні	Учні з ПІ 4 класу (%)	Учні з НР 4 класу (%)
Високий		90,63
Достатній	2,08	9,37
Середній	66,67	
Низький	31,25	

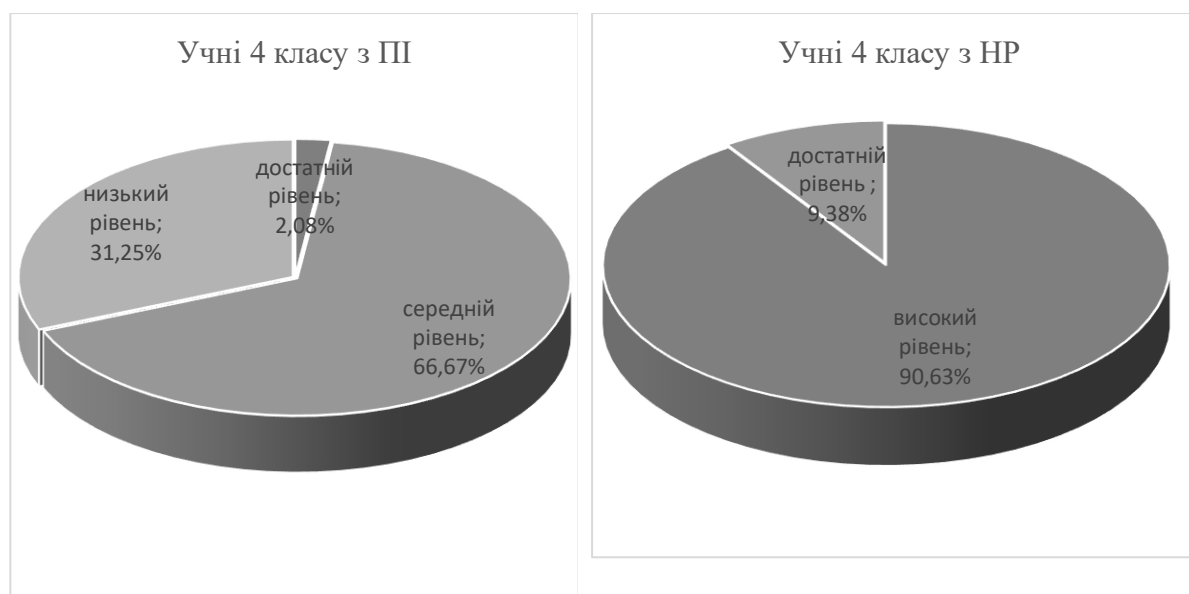

Рис. 1 Узагальнений порівняльний аналіз рівня сформованості словесного-логічного мислення в учнів 4 класів з ПІ та НР (подано у %)

Отже, просторове орієнтування та просторові уявлення, узагальнення предмету за спільною ознакою, здатність словесно пояснювати та наочно виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки у зображених ситуаціях, а це все і є словесно-логічне мислення, у них виказує переважно середній, а іноді і низький рівень.

Щодо учнів з НР, то рівень сформованості словесно-логічного мислення у них достатньо високий, що вказує на самостійне осмислене набуття та перетворення інформації на упорядковані та цілісні знання, логічні конструкції із застосуванням мовленнєвих засобів на основі візуального взірця. Діти постійно виявляють адекватні емоції. Вони зацікавлено та цілеспрямовано вирішують вправи за сприянням міркувань (проводять точний аналіз і синтез, узагальнення та порівняння, абстрагування та оцінку, виявляють абсолютне розуміння предмету або інструкції завдання) у словесному плані. У процесі виконання вправи у них можливі поодинокі помилки, які під час самоперевірки діти виправляють самостійно, надаючи при цьому чіткий та логічний, розгорнутий чи стислий словесний аналіз власної діяльності.

Таким чином, аналіз результатів впровадження методики, її статистичний кількісний і якісний аналіз вивчення рівня сформованості словесно-логічного мислення в учнів 4 класів з ПІ та НР проводився за 4 етапами. Результати кількісного узагальнення показали, що учні з ПІ мають середній (66,67%) і низький (33,33%) рівень сформованості просторового орієнтування та просторових уявлень за методиками «Дошка Сегена» та «Побудуй будинок з геометричних фігур» (з НР – високий (87,50%) та достатній (12,50%); достатній (8,33%), середній (75,00%) і низький рівень сформованості узагальнення предмету за спільною ознакою за вправою «Знайди зайвий предмет» (з НР – високий (100%); середній (66,67%) і низький (33,33%) рівень сформованості словесно-логічного мислення за вправою «Додай необхідну фігуру» (з НР – високий (83,33%) та достатній (16,67%); середній (58,33%) і низький (41,67%) рівень сформованості здатності словесно пояснювати та наочно виокремлювати причинно-наслідкові зв'язки у зображених ситуаціях за вправою «Що так, а що ні» (з НР – високий (91,67%) та достатній (8,33%).

Переважає більшість дітей з інтелектуальними порушеннями (66,67%) показали середній рівень розвитку словесно-логічного мислення. Вони характеризуються поверховим отриманням і перетворенням інформації на знання та структури з використанням мовленнєвого підкріплення та за постійною допомогою педагога. Діти прагнуть до самостійного виконання спроб проводити елементарний аналіз і синтез, узагальнення та порівняння, абстрагування та оцінку предмету, персонажу або дії, але завжди із значними помилками, які самостійно не вбачають і не переправляють. Вони потребують сумісного з педагогом аналізу діяльності та

виправлення помилок за допомогою словесного та наочного взірця. Отож, словесно-логічне мислення у них переважно знаходиться на середньому рівні, про що свідчать результати вивчення просторового орієнтування та просторових уявлень, узагальнення предмету за спільною ознакою, здатність до словесного пояснення та наочного виокремлення причинно-наслідкових зв'язків у зображених ситуаціях. При цьому в учнів з НР рівень сформованості словесно-логічного мислення достатньо високий.

Дослідження питання своєрідності розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення в освітньому процесі дало нам змогу побачити, що цей процес можливо розвинути на уроках, корекційно-розвиткових та виховних заняттях. При цьому максимальний корекційний вплив досягається за умови правильного використання психолого-педагогічне забезпечення відповідних ланок освітнього впливу. Рівень розвитку словесно-логічного мислення у молодших школярів з інтелектуальними порушення залежить від формування таких навичок, як: сприймання та трансформація інформації в осмисленні категорії та вербальні структури засобами перцептивного виконання вправ; здійснення початкового аналізу і синтезу, оцінювання та абстрагування, порівняння та узагальнення мисленнєвих вправ засобами обмірковування при поєднанні словесного та зорового взірця; створення наскрізної вдумливої мотивації та позитивних емоцій під час виконання практичних перцептивних вправ в освітній діяльності; усвідомленого порівняння, узагальнення та словесного опису об'єктів чи предметів у процесі діяльності. Етапами розвитку словесно-логічного мислення в освітньому процесі є: розвиток умінь просторово-часового орієнтування, умінь узагальнювати об'єкти та предмети за спільною ознакою, умінь невербальної та вербальної усвідомленої характеристики власної діяльності, формування та корекція усіх структурних одиниць словесно-логічного мислення.

Розвиток словесно-логічного мислення в учнів початкової ланки освіти з інтелектуальними порушення засобами навчальних та корекційно-розвиткових занять можливий за таких психолого-педагогічні умов: запровадження на уроках і корекційно-розвиткових заняттях перцептивних вправ, що сприятимуть розвитку структурних одиниць словесно-логічного мислення; підбір практичних вправ на розвиток словесно-логічного мислення з врахуванням рівня допустимого виконання їх дітьми; впровадження індивідуального та диференційованого підходу у процесі здійснювання вправ; правильного застосовування психолого-педагогічного забезпечення на

уроках та під час корекційно-розвиткових занять при врахуванні провідної діяльності молодших школярів, що окреслює напрямок розвитку їхнього словесно-логічного мислення. При цьому, усі напрямки виховання (громадянське, національне, інтелектуальне, моральне, фізичне, трудове, естетичне, екологічне тощо) також мають корекційний потенціал щодо розвитку у дітей з інтелектуальними порушення психічних і пізнавальних процесів, зокрема словесно-логічного мислення та ефективно сприяють цьому.

Умови розвитку словесно-логічного мислення в учнів з інтелектуальними порушення залежать від правильного обрання корекційно-виховного впливу, який: виступає цілісним, системним і концентричним для формування всіх складових словесно-логічного мислення; чітко спрямований на становлення довільності та усвідомленості психічних пізнавальних процесів; підвищує результативність паралельного та пов'язаного становлення мовленнєвих і мисленнєвих процесів, адаптаційної спрямованості психолого-педагогічного забезпечення виховних заходів і занять, використання структурних складових словесно-логічного мислення відповідно до зони наближеного та актуального розвитку, розвиває у дітей відповідні уміння та навички; надає взаємозв'язок з усіма видами освітньої (навчальної та корекційно-розвиткової), практичної, творчої та трудової діяльності при засвоєнні учнями знань, умінь і навичок, які формують структурні компоненти словесно-логічного мислення; покращує та активізує пізнавальну діяльність та активність під час розвитку перцептивного продуктивного мислення у процесі виконання діяльності з усвідомленим словесним поясненням, що надає учням засвоїти словесно-логічні категорії; надає учням самостійності при виконанні вправ на розвиток словесно-логічного мислення; сприяє розвиткові емоційно-мотиваційної сфери, особистісно-вольових якостей, які підвищують рівень розвитку словесно-логічного мислення.

Висновок. Загалом, розвиток словесно-логічного мислення у учнів початкової ланки освіти з інтелектуальними порушення є вельми складним, ось чому виокремлені нами умови не достатньо можуть усунути провідний недолік у них, але вони спрямовані на покращення особистісного та психофізичного розвитку дітей. Адже, корекційно-виховний вплив надає перспективу щодо пом'якшення та корекції вторинних відхилень в особистісному, психічному та пізнавальному розвитку цієї нозології учнів, що впливає на формування у них константних адаптаційних процесів та відповідного рівня їхньої соціалізації.

Бібліографія

- 1. Вержиховська О.М., Бугера Ю.Ю., Опалюк О.М. (2022)** Спеціальна методика виховної роботи: Навчально-методичний посібник / Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 205с. [Електронний ресурс] URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6855>.
- 2. Войтюк І.В.** Проблема корекції мислення розумово відсталих дітей у психологічно-педагогічній літературі. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. 2012. URI: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23239/Voitiuk.pdf?sequence=1>;
- 3. Іванюта О.В.** Взаємозв'язок різних видів мислення як психологічна проблема. *Психологія: реальність і перспективи*. №10. 2018. С. 64-71. URI : https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/95;
- 4. Листопад Н.П.** Розвиток логічного мислення молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 6, 2008. С. 133-135. URL: https://lib.iitta.gov.ua/711668/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C.pdf ;
- 5. Любченко І. І.** Особливості розвитку логічного мислення у початковій ланці шкільництва. *Теорія та методика навчання та виховання* 2011. (30). 79-86. URI : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tmnv_2011_30_16;
- 6. Мазяр О., Ковальчук Ю.** Процесуальні відмінності мислення дітей із розумовою відсталістю та нормою інтелектуального розвитку. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету*. 2016. (8), С. 67-69. URI : <http://eprints.zu.edu.ua/21567/> ;
- 7. Малахова В. В.** Розвиток логічного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання в умовах НУШ. URI: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/8993>;
- 8. Методика** діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників / авторський колектив : Стадненко Н. М., Ілляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А.Г. Кам'янець-Подільський : «Абетка», 1998. 144 с.;
- 9. Розіна І., Іванова Х.** Порівняльний аналіз особливостей розвитку мислення у молодших школярів з нормою та патологією розвитку. 2011. URI : https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/53.pdf;
- 10. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П.** Психологія розумово відсталої дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.

References

1. **Verzhikhovska O.M.**, Bugera Y.Yu., Opaliuk O.M. (2022) Special method of educational work: Educational and methodological manual / Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, 205p. [Electronic resource] URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6855>.
2. **Voytiuk I.V.** The problem of correcting the thinking of mentally retarded children in psychological and pedagogical literature. Scientific journal. Special psychology. 2012. URI: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23239/Voitiuk.pdf?sequence=1>
3. **Ivanyuta O.V.** Relationship of different types of thinking as a psychological problem. Psychology: reality and prospects. No. 10. 2018. P. 64-71. URI: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/95
4. **November N.P.** Development of logical thinking of younger schoolchildren as a psychological and pedagogical problem. Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: pedagogy, 6, 2008. P. 133-135. URI: https://lib.iitta.gov.ua/711668/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C.pdf
5. **Lyubchenko I.I.** Peculiarities of the development of logical thinking in the initial stage of schooling. Theory and methods of teaching and education 2011. (30). 79-86. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tmnv_2011_30_16
6. **Mazyar O.**, Kovalchuk Yu. Procedural differences in the thinking of children with mental retardation and the norm of intellectual development. Psychological research: scientific works of teachers and students of the social and psychological faculty. 2016. (8), pp. 67-69. URI: <http://eprints.zu.edu.ua/21567/>
7. **Malakhova V. V.** Development of logical thinking of junior high school students by means of problem-based learning in the conditions of the NUS. URI: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/8993>
8. **Methodology for diagnosing deviations in the mental development of younger schoolchildren and older preschoolers** / author team: Stadnenko N.M., Ilyashenko T.D., Borshchevska L.V., Obukhivska A.G. Kamianets-Podilskyi: "Alphabet", 1998. 144 p.
9. **Rozina I.**, Ivanova H. Comparative analysis of the peculiarities of the development of thinking in younger schoolchildren with normal and pathological development. 2011. URI: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/53.pdf
10. **Sinyov V.M.**, Matveeva M.P., Khokhlina O.P. Psychology of a mentally retarded child: a textbook. Kyiv: Znannia, 2008. 359 p.

Авторський внесок : Вержиховська О. – 75%, Тукало Л. – 25%.
Стаття отримана 15.03.2024 р.